

**ВІДТВОРЕННЯ СИНТАКСИЧНОЇ ЗЕВГМИ В УКРАЇНСЬКОМУ
ПЕРЕКЛАДІ ТВОРУ ДЖАНІ РОДАРІ "CIPOLLINO"**

Розглянуто роль семантичного та граматичного аспектів у перекладі синтаксичної зевгми з італійської на українську. Проаналізовано найуживанішу модель цього виду зевгми у творі Джані Родарі "Cipollino" та виявлено адекватні перекладацькі трансформації в українській мові.

Ключові слова: *означення, переклад, Родарі, синтаксична зевгма.*

The role of semantic and grammatical aspects is scrutinized in translation of syntactic zeugma from Italian into English. The most common model of zeugma in work of Gianni Rodari "Cipollino" is analyzed and the adequate translation transformations are found in Ukrainian version.

Key words: *adjectives, translation, Rodari, syntactic zeugma.*

Вирізняються два види зевгми – стилістична та синтаксична. Стилiстична зевгма полягає у створенні гумористичного ефекту через граматичну, семантичну різноманітність або несумісність одиниць, які в ній сполучаються [1, с. 158]. Цей вид привертає більше уваги з боку перекладознавців. Адже для передачі комунікативного наміру вихідного тексту зевгму необхідно зберігати в перекладі. Проте міжмовні розбіжності створюють для цього значну перешкоду.

Синтаксична зевгма заслуговує на увагу не менше, з огляду на певні трансформації, яких вона потребує в перекладі. Така зевгма визначається як синтаксичний прийом економії мовних засобів, у якому слово, що створює однотипні сполуки з декількома різними словами, фігурує у висловленні тільки один раз – на початку (протозевгма), всередині (мезозевгма або в кінці (гіпозевгма) [1, с. 158]. За словами В.К. Ланчікова, такий вид зевгми широко використовується в аналітичних мовах (зокрема в англійській), що прагнуть до компресії, якої часто досягають через уживання синтаксичної зевгми. Перенесення ж цього засобу з англійської мови у російську може перетворити його на стилістичну зевгму, тобто призвести до викривлення комунікативного наміру автора. Це зумовлене обмеженням уживанням зевгми в синтетичних мовах через вибірккову сполучуваність [7, с. 2].

Екстраполяція цих спостережень з англо-російської теорії перекладу в італійсько-українську дозволяє припустити існування аналогічних проблем. Між англійською та італійською мовою може існувати певний паралелізм у вживанні зевгми, адже італійській мові притаманні аналітичні ознаки. Обидві мови використовують засоби компресії висловлювання, якій сприяє менш обмежена сполучуваність. В українській і російській вона набагато вибіркковіша.

Через цю асиметрію у відтворенні зевгми українською мовою виникають перешкоди. З'ясуємо, які трансформації можуть застосовуватися для їхнього подолання. В якості емпіричного матеріалу ми обрали твір Джані Родарі "Cipollino" та його переклад українською, зроблений А. Іллічевським.

Синтаксична зевгма у цій казці відіграє вагому роль через високу частоту вживання. Зустрічаються конструкції, що будуються за різними моделями. Серед них: іменник + низка означень (*Gli assaltatori furono inaffiati dai robusti getti rossi e profumati*) [11, с. 136], дієслово-зв'язка + іменні частини присудка (*E l'acqua del mare è azzurra e calma*) [11, с. 59], дієслово + низка підметів (*Il caldo aumentava col salir del sole, e col caldo la sete*) [11, с. 32]

та дієслово + обставини способу дії (*Potrete salutare alla vostra maniera, inchinandovi o dondolandovi graziosamente*) [11, с. 203]. Перша модель, у якій кілька означень приєднуються до іменника, виявилась найчастотнішою. А трансформацій, які застосовує перекладач для її відтворення, дуже різноманітні. Тому в цій статті ми зосереджуємо увагу саме на цій моделі.

У перекладі зевгма може відтворюватися дуже близькими або подібними структурами

1. *Ho solamente lame affilatissime, di primordine, di marca spagnola. E a pensarci bene non ho con me nemmeno la corda* [11, с. 156].

У цьому реченні зевгму утворюють іменник *lame* "леза" та означення *affilatissime* "найгостріші", *di primordine* "першого класу", *di marca spagnola* "іспанської марки". Ці означення виражені граматично по-різному: прикметником та словосполученнями різної структури. До того ж ці означення семантично різнопланові: перше описує рівень гостроти, друге – рівень якості, третє – країну-виробника. Перше (*affilatissime*) і третє означення (*di marca spagnola*) перекладач відтворює відповідними морфологічними формами (прикметником та словосполученням) і розташовує їх у реченні згідно з нормами української мови – узгоджене перед означуваним словом, а неузгоджене – після. Друге означення зовсім вилучається (*di primordine*). Хоча, на нашу думку, можна було б зберегти всі три означення:

"Але, на жаль, немає у мене тупого ножа. Я користуюся лише найгострішими першокласними лезами іспанського виробу" [9, с. 281].

Тобто морфологічна форма означень може уподібнюватися або замінюватися формами, що є прямими відповідниками оригіналу; при цьому розташування означень у препозиції або постпозиції приводиться у відповідність до норм української мови.

Синтаксичне уподібнення або наближення до синтаксичної структури оригіналу може ускладнюватися з огляду на стилістику речення і тексту.

2. – *Qui a destra, – diceva, – c'è un passaggio a livello, con una casellante bionda, che saluta con la bandiera rossa. E' una bella ragazza, vestita di giallo e di turchino* [11, с. 83].

"Зараз там стоїть дочка залізничного сторожа з червоним прапорцем у руці. Вона вродлива, така білява, у синій сукні" [9, с. 124].

У цьому реченні зевгму утворює іменник *ragazza* та означення, що до нього відносяться *bella, vestita di giallo e di turchino*. Ці означення виражені по-різному: прикметником та словосполученням. Також вони семантично різнопланові: перший вживається на позначення краси, інше – для опису одягу. Зазначимо, що в межах визначеної зевгми є ще одна, іншого ієрархічного рівня *vestita di giallo e di turchino*, у якій *di giallo e di turchino* відносяться до спільного дієприкметника *vestita*. Перекладач замінює підмет *ragazza* на займенник *вона*. А на основі означень утворює присудки, вилучаючи при цьому один з кольорів *di giallo*: вродлива, у синій сукні. Таким чином перекладач змінює синтаксичну функцію лексичних одиниць. Крім того, він переносить з попереднього речення означення *bionda*, перетворюючи його також на присудок. Можна було б перекласти і більш детально, нічого не вилучаючи: *Це гарна дівчина, одягнена у жовте та блакитне...* Але таке відтворення зевгми наближує фразу до розмовного стилю, в той час, як переклад А. Іллічевського, в тому числі додавання іменника *сукня*, ближчий до стилістичної літературної норми. Хоча ми вважаємо прийнятними обидва варіанти перекладу, зауважимо, що зловживання структурами, наближеними до розмовних може призвести до негативної, за Коптіловим, стилізації перекладу цього твору.

Складні комплексні трансформації застосовані в перекладі наступного речення:

3. *La barca ha la vela rossa, quadrata e in cima alla vela sventola una bandiera turchina con tante stelle gialle* [11, с. 198].

"Човен пливе під червоним вітрилом. Вітрило прямокутне, на самісінькому вершечку щогли майорить синій прапорець" [9, с. 220].

Зевгму утворюють іменник *la vela* "вітрило" та два означення *rossa* "червоне", *quadrata* "квадратне", що відносяться до нього. Вони семантично різні, тобто описують

іменник за різними ознаками – кольору та форми, відповідно. Перекладач розділяє опис на два речення. Одна ознака залишається в першому реченні, а друга стає предикативним ядром – наступного. Інші трансформації у цьому прикладі ми залишаємо без коментаря, оскільки вони не стосуються безпосередньо зєвгми, яку ми розглядаємо.

Семантично різнорідні ознаки, що поєднані в італійському реченні сурядним зв'язком, у перекладі на українську можуть передаватися неоднорідними членами: *Човен пливе під червоним квадратним вітрилом. А на самому вершечку...*

Розглянемо випадок, коли зєвгма може відтворюватись у перекладі:

4. *L'esploratore aveva una testa rasata e tutta rossa che era un piacere prenderla di mira* [11, с. 58].

"А в того мандрівника голова була голомоза і червона... В неї так було добре ціляти. Хі-хі-хі..." [9, с. 84].

У реченні іменник *una testa* та означення, що до нього відносяться, *rasata, tutta rossa*, утворюють синтаксичну зєвгму. Ці означення поєднані між собою сурядним сполучником "e", вони семантично різнопланові: перше вживається на позначення густоти волосяного покриву, друге – на позначення кольору. Для української мови таке поєднання не характерне. На основі українських текстів можна стверджувати, що вживання сполучника між цими означеннями не відповідає стилістичним нормам української мови.

Дід Кошіль – лисий, білий, з довгою бородою, подібний до святого Миколая, – побережник Таксарових лісів; Олійник – що бував "по світах", у Києві, в Одесі, дець там на шахтах вугіль копав, а після у Києві у якихсь там панів "за дворника состояв" [10, с. 261].

Поки зебри летять в натовп, на зміну їм на сцені з'являється рожевий волохатий ведмідь, який танцює в ритм композицій "Get Crazy" [2, с. 34]. *Але – ще не судилося псові стати Доктором. Бо, коли я трохи пізніше з'явився додому і побачив на килимі у вітальні ще один волохатий чорний килим, мені не допоміг валідол...* [4, с. 86].

Та треба зазначити, що підрядне означальне *che era un piacere prenderla di mira* семантично зближує ознаки за критерієм зручності мішені. Вживання сполучника "i" між голомоза та червона стає контекстуально виправданим. Зазначимо, що виділення підрядного речення в самостійне та трикрапка в кінці першого сприяють передачі виразності образу, попри те, що автор вдався до вилучення *tutta*, та заміну слова *piacere* "насолода" на *було добре*.

А в того мандрівника голова була голомоза і геть червона... В неї так було добре ціляти. Хі-хі-хі...

Є приклади, в яких неоднорідність членів зєвгми може нівелюватися завдяки своїй функції у реченні (опису предмета або особи)

5. *Dalla carrozza balzò a terra un personaggio imponente, vestito di verde, con una faccia rossa e tondo come un pomodoro troppo maturo che pareva sul punto di scoppiare* [11, с. 201].

"З карети виліз одягнений у все зелене товстун. Його червона надута пика, здавалось, от-от трісне, мов перестиглий помідор" [9, с. 521].

У реченні зєвгму створюють чотири означення *imponente* "солідний, крупний" та *vestito di verde* "вдягнений у зелене", *con una faccia rossa* "з червоною пикою" *e tondo come un pomodoro troppo maturo* "круглий як спілий помідор", що відносяться до одного спільного для них слова *personaggio*. Ці означення граматично різнотипні: 1-ий прикметник, інші – словосполучення різної структури. Семантично вони теж різнорідні: *imponente, tondo come un pomodoro troppo maturo* характеризують розміри персонажа, а *vestito di verde, con una faccia rossa* – колір його одягу та обличчя. Створюється дуже колоритний опис за рахунок сильного контрасту між зеленим одягом та червоним обличчям, порівняння голови персонажа з перестиглим помідором. Комунікативний ефект наявний у цьому прикладі може створити враження про те, що ця зєвгма стилістична. Однак у цьому реченні стилістичний ефект досягається за рахунок семантики означень, а не їхнього структурування. До того ж іменник (головне слово) зберігає одне значення, тоді як у стилістичній зєвгмі у головному слові реалізується декілька.

Перекладачу вдається зберегти всі компоненти опису персонажа. Але він вдається при цьому до лексико-семантичних трансформацій: одне складне речення оригіналу ділить на два простих, при цьому опис зеленого одягу залишається в першому, а червоний колір обличчя та порівняння з перестиглим помідором переносить у друге. Такий поділ опису на 2 частини й оформлення їх в окремих реченнях нейтралізує кричущий контраст кольорів і послаблює виразність характеристики. На нашу думку, всі означення для збереження комунікативного ефекту можна зберегти в одному реченні:

З карети виліз одягнений у все зелене товстун із такою червоною надутою тикою, що здавалось, він от-от трісне, мов перестиглий помідор.

В українській літературі теж зустрічаються приклади, де низка означень утворює зевгматичну конструкцію:

На двадцяти шести лавках по чотири гребці, голі до пояса, бритоголові, забиті в кайдани, прикуті до товстезного ланцюга, що лежав змійовим валом уздовж дна кадриги [5, с. 86].

Означення *голі до пояса, бритоголові, забиті в кайдани, прикуті до товстезного ланцюга* граматично неоднорідні (виражені прикметниками і словосполученнями) та семантично різнопланові. Та за рахунок спільної функції – опису персонажів вони набувають єдиної семантичної основи. Варто зазначити, що ці означення не створюють яскравого стилістичного ефекту. У порівнянні зі стилістичною зевгмою.

Отже, в перекладі зевгматичної конструкції, яка будується на основі іменника та низці означень, і яка є найчастотнішою у проаналізованому творі, найпростішим прийомом є синтаксичне уподібнення. Він стає можливим, коли цьому сприяє контекст. Зокрема, так може перекладатися опис персонажів, де всі неоднорідні означення зевгми слугують створенню загального образу, тому їхня семантична різнорідність може нівелюватися. Якщо зевгма не може бути передана шляхом синтаксичного уподібнення через розбіжності у сполучуваності лексичних одиниць, необхідно вдаватися до трансформацій. Зевгма може передаватися неоднорідними членами речення. Речення із зевгмою може ділитися на два, і зевгматичні елементи розподіляються між ними; при цьому їхній розподіл по реченнях припускає варіантність. Окрім синтаксичного уподібнення та зазначених трансформацій, А. Іллічевський вдається також до творчих рішень часом стандартних ситуацій на основі семантичного розвитку. Перекладач долає зевгму за рахунок вилучення якихось її компонентів, що призводить до змістових втрат.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов / Ольга Сергеевна Ахманова – 2-е изд., стер. – М : УРСС, 2004. – 571 с.
2. Вишневська О. Електронна музика / Оксана Вишневська // Fadiez – К., 2012. – Режим доступу до журн.: <http://fadiez.com.ua/2012/12/09/lmfao>
3. Гетьман З. Теорія і практика перекладу з іспанської мови на українську: Навчальний посібник / Зоя Гетьман. – К: АПЦ Київський університет, 2010. – 233 с.
4. Дрозд В. Музей живого письменника, або моя довга дорога в ринок: Повість-шоу / Володимир Дрозд. – К: Український письменник, 1994. – 203 с.
5. Загребельний П. Роксолана: [роман] / Павло Загребельний. Харків: Радянський письменник, 1980. – 574 с.
6. Курс письмового перекладу. Іспанська мова: Посібник: [О.М. Калустова, І.М. Шиянова, К.А. Танич, Н.Ю. Квасюк, М.О. Коломієць]. – Granada, 2000.
7. Ланчиков В. Зевгма как переводческая проблема / Владимир Ланчиков // Вестник Московского государственного лингвистического университета. – 2010. – Вип.588. – С.69-80.
8. Левицкая Т., Фитерман А. Проблемы перевода. – М.: Международные отношения, 1976.
9. Родарі Дж. Пригоди Цибуліно / Джанні Родарі ; [пер. з італ. А. Іллічевський]. – Київ : Веселка, 1997. – 540с.
10. Самчук У. Волинь : роман-хроніка у трьох частинах: Ч.1. Куди тече та річка / Улас Самчук. – Торонто, 1952. – 314с.

11. Rodari G. / *Le avventure di Cipollino* / Gianni Rodari. Milano: Einaudi Ragazzi, 2010. – 217 p.